

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

EXEMPLAR 2009

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

Memorandamu leri ri na 12 wa tipheji.

XIYENGE XA A: NOVHELE: NDZI NGO TINCIKI – HI THUKETANA, FA

XIVUTISO XA 1

TINXAKA TA SWIMUNHUHATWA

- **Ximunhuhatwankulu**

-Ximunhuhatwankulu i ximunhuhatwa lexi nga na ku navela ko karhi, hileswaku xitori xi rhendzeleka eka yena. munhu loyi u na ntlimbo, hi yena a kayakayaka ku kuma xitshunxo. ✓✓✓

-Vadyondzi va nga ha boxa Ntekele tanihi ximunhuhatwankulu. Ntekele a navela ku vana mabindzu. A a ri na khumbirhi wa mabazi lama a ma rhwala vanhu ku suka eRixongile ku ya eBeford. Ma vuyile ma hisiwa hi vuthu ra Lefty. ✓✓✓

-Ntekele u na ntlimbo (xiphigo), hikuva a nga koti ku pfuxa bindzu ra yena. U helelela na hi mali leyi a ri na yona. ✓✓✓

- **Xisihalari**

-Ximunhuhatwa lexi sivelaka ximunhuhatwankulu ku fikelela ku navela ka xona. ✓✓✓

-Manayila a sivela tata wa yena Ntekele ku tlhela a pfuxeriwa bindzu hi ku ala ku tekiwa hi Muzayiwe. ✓✓✓

-Muzayiwe a a ta pfuxa mabindzu ya Ntekele loko Manayila a pfumela ku tekiwa hi yena. ✓✓✓

- **Muluthanyi**

-Ximunhuhatwa lexi endlaka leswaku ku va na dzolonga exikarhi ka ximunhuhatwankulu na xisihalari. ✓✓✓

-Loyi a endla leswaku ku va na dzolonga exikarhi ka Ntekele na Manayila i Muzayiwe. ✓✓✓

-Muzayiwe a a fanele ku pfuxa bindzu ra Ntekele ntsena loko Manayila a pfumela ku tekiwa hi n'anga Muzayiwe. ✓✓✓

-Manayila a nga swi lavi ku tekiwa hi yena, u hetelele hi ku sindzisiwa a pfumela kambe hi siku ra nkhuvo a nyamalala. ✓✓✓

-Leswi swi endle leswaku Muzayiwe a pfuxa bindzu kambe a fanele ku rhangana hi ku ri fambisa leswaku a ta kuma mali ya yena, se endzhaku ri tlhelela eka Ntekele. ✓✓✓

Nhungu wa tipoyinti na maraka y ova mukamberiwa a boxe na tinxaka ta swimunhuhatwa

$$8 \times 3 + 1 = (25)$$

Mudyondzi a nga ha humelerisa miehleketo leyi landzelaka:

TINXAKA TA SWIMUNHUHATWA

- **Ximunhuhathwankulu**

Ximunhuhathwankulu I ximunhuhatwa lexi nga na ku navela ko karhi. Munhu loyi xitori xi rhendzeleka eka yena. Hi yena a nga na ntlimbo/hi yena a kayakayekaka ku kuma xitshunxo . √√√

Vadyondzi van'wana va nga boxa Manayila tanihi ximunhuhathwankulu. Manayila u navela ku tekana na Jamboti kambe hikokwalaho ka rivengo exikarhi ka Ntekele na Dodovha. Loko va fanele ku tekana, a va ta boheka ku baleka. √√√

Loko Ntekele a lava leswaku Manayila a tekana na Muzayiwe, yena a boxa leswaku u ta tekana na Jamboti, tata wa yena wa ala leswaku va tekana. √√√

- **Xisihalari**

-Ximhuhathwankulu lexi sivelaka ximunhuhathwankulu ku fikelela ku navela ka xona. Ntekele hi yena xisihalali hikuva u alela Manayila loko a boxa leswaku u lava ku tekana na Jamboti√√√. U tlhela a n'wi sindzisa ku tekana na Muzayiwe loyi a ri mukhalabye, tlhelo n'anga. √√√

- **Muluthanyi**

Ximunhuhathwankulu lexi endlaka leswaku ku va ni dzolonga exikarhi ka ximunhuhathwankulu na xisihalari. √√√ Muzayiwe a endla leswaku ku na dzolonga exikarhi ka Manayila na Ntekele, hikuva loko Manayila a ala ku tekiwa hi Muzayiwe, Ntekele a nga ta pfuxeriwa bindzu ra yena. √√√

Manayila u kale a pfumela hi ku sindzisiwa, kambe a nyamalala hi siku ra nkhuvo√√√. Leswi swi endle leswaku Muzayiwe a pfuxa bindzu kambe a ta fanele ku rhanga hi ku ri fambisa leswaku a ta kuma mali ya yona, se endzhaku a ri ta tlhlelela eka Ntekele. √√√

(10)

Rhubiriki ya maavelo ya timaraka eka xitsalwana xa NOVHELE na NTLANGU
Xiya ku hambana ka maavelo ya timaraka exikarhi ka nkoka wa mahungu na
xivumbeko, ku katsa na matirhiselo ya ririmi

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA		NKOKA WA MAHUNGU [25]		XIVUMBeko NA RIRIMI [10]
		Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo,ku amukeleka na ku twisisa matsalwa		Xivumbeko, nkhlulukelano na maandlalelo. Ririmi, thoni na maendlelo l ama tirhiswaka eka xitsalwana.
Khodi ya 7 80-100%	Vuswikoti bya le henhla ngopfu 20-25 wa timaraka	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka,swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Ku kombisa mahlamulelo ya le henhla ngopfu: 90%+.Vuswikoti bya le henhla ngopfu. -Nkanelo wa mahungu hi vumbhoni byo huma eka tsalwa. -Ku twisisa ka xiyimo xa le henhla eka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla ngopfu 8-10 wa timaraka	-Xivumbeko xa kahle -Masungulo na mahetelelo ya kahle ngopfu. -Nkanelo wa mahungu lama andlariweke kahle. -Xitayili , thoni, na ririmi swi kahle naswona swi pfumala swihoxo.
Khodi ya 6 70-79%	Vuswikoti bya le henhla 17½-19½ wa timaraka	-Nhlamuselo ya le henhla ka nhlokomhaka, ku katsiwa ka swilaveko mayelana na nhlokomhaka. -Nhlamuselo hi vuenti. -Miehleketo leyi boxiweke yo hambana hambana yo huma eka matsalwa. -Matsalwa ya kahle na vumbhoni byo huma eka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla 7-7½ wa timaraka	-Xitsalwana xi andlariwile kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle. -Vuxokoxoko bya mahungu swa olova ku byi landzelela -Xitayili , thoni na ririmi ra kahle swi fambelana na xikongomelo. -Maandlalelo lamanene.
Khodi ya 5 60-69%	Vuswikoti bya le henhlananya 15-17 wa timaraka	-Ku kombisa ku twisisa ka nhlokomhaka. -Miehleketo yo amukeleka mayelana na nhlokomhaka. -Miehleketo leyi vupfeke, kambe a hinkwayo yi nga na nseketelo lowu enerisaka. -Vumbhoni byo twisisa matsalwa.	Vuswikoti bya le henhlananya na 6-6½wa timaraka	-Xivumbeko xa kahle na nkhlulukelano. -Masungulo, mahetelelo na tindzimana tin'wana ti andlariwe kahle. -Nkanelo wu nga landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swo pfumala swihoxo.
Khodi ya 4 50-59%	Vuswikoti byo amukeleka 12½-14½ wa timaraka	-Ku kombisa ku twisisa nhlokomhaka, swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Vumbhoni bya kahle byo seketela nhlokomhaka -Miehleketo leyi seketeriweke a yi khorwisi. -Matwisiselo ya kahle ya tsalwa.	Vuswikoti byo amukeleka 5-5½wa timaraka	-Vumbhoni byin'wana bya xivumbeko. -Xitsalwana xo pfumala xivumbeko na nkhlulukelano wa miehleketo. -Swihoxo switsongo swa ririmi, thoni na xitayili. Xivumbeko xa tindzimana xa kahle.
Khodi ya 3 40-49%	Vuswikoti byo enela 10-12 wa timaraka	-Ndlela ya xiyimo xa le hansi xa mahlamulelo ya xivutiso. -Ku twisisa ku tsongo ka mahlamulelo ya nhlokomhaka. -Nkanelo wa nhlokomhaka a wu khorwisi naswona wu na vumbhoni byitsongo byo huma eka tsalwa. -Mudyondzi u pfumala ku twisisa ka tsalwa.	Vuswikoti byo enela 4-4½ wa timaraka	-Xivumbeko xi na xihoxo xa nkunguhato. -Nkanelo a wu andlariwanga kahle. -xivumbeko xa tindzimana xi na swihoxo. -Swihoxonyana eka ririmi, thoni na xitayili.
Khodi ya 2 30-39%	Vuswikoti bya madyondza 7½-9½ wa timaraka	-Mbuyelelo wa mahlamulelo, mikarhi yin'wana miehleketo a yi fambelani na nhlokomhaka. -Ku pfumaleka ka vundzeni bya nkoka. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya tsalwa.	Vuswikoti bya madyondza 3-3½ wa timaraka	-Maandlalelo yo ka ya nga enerisi na xivumbeko xo ka xi nga kunguhatiwanga , leswi kavanyetaka nkhlulukelano. -Swihoxo swa ririmi na xitayili xo hoxeka leswi endlaka xitshuriwa xo ka xi nga amukeleki. -Xihoxo eka xivumbeko xa tindzimana.

Khodi ya 1 0-29%	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0-7 wa timaraka	-A swi olovi ku landzelela nhlokomhaka leyi kaneriwaka hikuva, nhlamulo yi ri na vuxaka byitsongo ni nhlokomhaka. - Vumbhoni byo tsana bya xivumbeko lexi kunguhatiweke bya pfumaleka. Vumbhoni lebyi nyikiweke a byi na nseketelo wo huma eka tsalwa. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya tsalwa.	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0-2½ wa timaraka	-A swi olovi ku vona loko nhlokomhaka yi kaneriwile. -Ku pfumaleka ka vumbhoni bya nkunguhato. -Ku pfumaleka ka tindzimana to twisiseka -Ririmi ro tsana. -Xitayili na thoni leswi hoxekeke.
----------------------------	---	---	--	--

[35]

KUMBE

XIVUTISO XA 2

- 2.1 A va yime kusuhi na heke√√ ya kereke ya Rixongile. √√ (4)
- 2.2 Vavasati lava a va lava ku hleva Ntekele√√/Betty/Jamboti? N'wa-Mugwana na ku sola dyondzo leyi a a yi dyondzisiwile hi Ntekele. √√ (4)
- 2.3 A lava ku dyondzisa vatswari leswaku va fanele ku tshinya vana va vona. √√ (2)
- 2.4 Vavasati lava a va sola ku va Ntekele a vule leswaku yena u na vana lava nga lulama. √√√ (3)
- 2.5 Ntekele a ri murhangeri ekerekeni ya Rixongile. √√ (2)
- 2.6 Manayila na Jamboti. √√ (2)
- 2.7 Khale Xoxololo kokwana wa Ntekele√ na Mafela-nkantini kokwa wa Dodovha√ va tshame va pumbana vuloyi. √ Xoxololo hikwalaho ko leva√, ematshan'wini yo humesana mungoma √na yena, u yile a ya hisela vavasati√ va Mafela –nkantini√ na swirho swin'wana swa ndyangu etindlwini. √ (8)
- 2.8 A ku ri wa Muchipi√√, a ta hi le phatini ya ka Nkavana. √√ (4)
- 2.9 Swi vula ku wela ehansi. √√ (2)
- 2.10 Muchayeri wa wona a dakwile. √√ (2)
- 2.11 Rice a onhile Khanyisa, kutani tata wa yena Ntekele a n'wi hlongola ekaya√√. (2)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE B

XIVUTISO XA 3

- Eka tsalwa leri a ku ri na ndyangu wa nuna Mathebula wa Makhanana loyi a tirha exilungwini. ✓✓✓
- Makhanani a rhandzana na Gezani Maluleke ndhuna ya le swikwengeni, hi le tlhelo Makhanana a a rhandzana na Mavundza. ✓✓✓
- Mavundza a ri n'anga naswona a ri na ndyangu wa yena.
- Ku rhandzana ka ka Mavundza na Makhanana ku endlile leswaku Mavundza a a hamba a ya emutini wa Mathebula loko a nga ri kona. ✓✓✓
- Mavundza u vile na makungu ya ku tekana na Makhanana leswaku a ta hlongola nsati wa yena n'wa-Rimbelule. ✓✓✓
- Mavundza u rhambile Gezani na Mathebula xikan'we na Makhanani exirhwaleni.
- Loko va ri kwale byalweni, Makhanana u nyamalarile na Gezani, kutani Mathebula a ya va kuma. ✓✓✓
- Mathebula u bile Gezani a titivala, a baleka. ✓✓✓
- Endzhaku ka loko a pfukile, Mavundza u chelerile Gezani xiganama leswaku vanhu va ta ehleketa leswaku u dlayiwile hi swibakela swa mathebula. ✓✓✓
- Mathebula u khomiwile naswona leswi a a dlayile, na yena a a fanele a dlayiwa hi ku landza nawu wa tihlo hi tihlo. ✓✓✓
- N'wa-Rimbelula u boxile leswaku mudlayi wa Gezani i Mavundza, hikuva a a lava ku dlayisa Mathebula a ta sala na Makhanana. ✓✓✓
- Vugangu bya Mavundza na Makhanana lava a va hamba va hlangana ebyaleni byi hahlurile muti wa Mavundza na N'wa -Rimbelule. ✓✓✓
- Vuxaka bya Makhanana na Gezani xikan'we na Mavundza byi endle leswaku endzhaku ka rifu ra Gezani, Mathebula a hambanela makumu na Makhanana.
- Ku hela ka mindyangu leyi boxiweke laha henhla, a ku ri timhaka ta ku rhandza byalwa na timhaka ta vugangu. ✓✓✓

Rhubiriki ya maavelo ya timaraka eka xitsalwana xa NOVHELE na NTLANGU
Xiya ku hambana ka maavelo ya timaraka exikarhi ka nkoka wa mahungu na
xivumbeko, ku katsa na matirhiselo ya ririmi

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA		NKOKA WA MAHUNGU [25]		XIVUMBeko NA RIRIMI [10]
		Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo,ku amukeleka na ku twisisa matsalwa		Xivumbeko, nkholukelano na maandlalelo. Ririmi, thoni na maendlelo l ama tirhisiwaka eka xitsalwana.
Khodi ya 7 80-100%	Vuswikoti bya le henhla ngopfu 20-25 wa timaraka	-Nhlamuselo ya nhlokomhaka,swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Ku kombisa mahlamulelo ya le henhla ngopfu: 90%+.Vuswikoti bya le henhla ngopfu. -Nkanelo wa mahungu hi vumbhoni byo huma eka tsalwa. -Ku twisisa ka xiyimo xa le henhla eka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla ngopfu 8-10 wa timaraka	-Xivumbeko xa kahle -Masungulo na mahetelelo ya kahle ngopfu. -Nkanelo wa mahungu lama andlariweke kahle. -Xitayili , thoni, na ririmi swi kahle naswona swi pfumala swihoxo.
Khodi ya 6 70-79%	Vuswikoti bya le henhla 17½-19½ wa timaraka	-Nhlamuselo ya le henhla ka nhlokomhaka, ku katsiwa ka swilaveko mayelana na nhlokomhaka. -Nhlamuselo hi vuenti. -Miehleketo leyi boxiweke yo hambana hambana yo huma eka matsalwa. -Matsalwa ya kahle na vumbhoni byo huma eka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla 7-7½ wa timaraka	-Xitsalwana xi andlariwile kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle. -Vuxokoxoko bya mahungu swa olova ku byi landzelela -Xitayili , thoni na ririmi ra kahle swi fambelana na xikongomelo. -Maandlalelo lamanene.
Khodi ya 5 60-69%	Vuswikoti bya le henhlanyana 15-17 wa timaraka	-Ku kombisa ku twisisa ka nhlokomhaka. -Miehleketo yo amukeleka mayelana na nhlokomhaka. -Miehleketo leyi vupfeke, kambe a hinkwayo yi nga na nseketelo lowu enerisaka. -Vumbhoni byo twisisa matsalwa.	Vuswikoti bya le henhlanyana 6-6½wa timaraka	-Xivumbeko xa kahle na nkholukelano. -Masungulo, mahetelelo na tindzimana tin'wana ti andlariweke kahle. -Nkanelo wu nga landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swo pfumala swihoxo.
Khodi ya 4 50-59%	Vuswikoti byo amukeleka 12½-14½ wa timaraka	-Ku kombisa ku twisisa nhlokomhaka, swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Vumbhoni bya kahle byo seketela nhlokomhaka -Miehleketo leyi seketeriweke a yi khorwisi. -Matwisiselu ya kahle ya tsalwa.	Vuswikoti byo amukeleka 5-5½wa timaraka	-Vumbhoni byin'wana bya xivumbeko. -Xitsalwana xo pfumala xivumbeko na nkholukelano wa miehleketo. -Swihoxo switsongo swa ririmi, thoni na xitayili. Xivumbeko xa tindzimana xa kahle.
Khodi ya 3 40-49%	Vuswikoti byo enela 10-12 wa timaraka	-Ndlela ya xiyimo xa le hansi xa mahlamulelo ya xivutiso. -Ku twisisa ku tsongo ka mahlamulelo ya nhlokomhaka. -Nkanelo wa nhlokomhaka a wu khorwisi naswona wu na vumbhoni byitsongo byo huma eka tsalwa. -Mudyondzi u pfumala ku twisisa ka tsalwa.	Vuswikoti byo enela 4-4½ wa timaraka	-Xivumbeko xi na xihoxo xa nkunguhato. -Nkanelo a wu andlariwanga kahle. -xivumbeko xa tindzimana xi na swihoxo. -Swihoxonyana eka ririmi, thoni na xitayili.
Khodi ya 2 30-39%	Vuswikoti bya madyondza 7½-9½ wa timaraka	-Mbuyelelo wa mahlamulelo, mikarhi yin'wana miehleketo a yi fambelani na nhlokomhaka. -Ku pfumaleka ka vundzeni bya nkoka. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselu ya tsalwa.	Vuswikoti bya madyondza 3-3½ wa timaraka	-Maandlalelo yo ka ya nga enerisi na xivumbeko xo ka xi nga kunguhatiwanga , leswi kavanyetaka nkholukelano. -Swihoxo swa ririmi na xitayili xo hoxeka leswi endlaka xitshuriwa xo ka xi nga amukeleki. -Xihoxo eka xivumbeko xa tindzimana.
Khodi ya 1 0-29%	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0-7 wa timaraka	-A swi olovi ku landzelela nhlokomhaka leyi kaneriwaka hikuva, nhlamulo yi ri na vuxaka byitsongo ni nhlokomhaka. - Vumbhoni byo tsana bya xivumbeko lexi kunguhatiweke bya pfumaleka. Vumbhoni lebyi nyikiweke a byi na nseketelo wo huma eka tsalwa. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselu ya tsalwa.	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0-2½ wa timaraka	-A swi olovi ku vona loko nhlokomhaka yi kaneriwile. -Ku pfumaleka ka vumbhoni bya nkunguhato. -Ku pfumaleka ka tindzimana to twisiseka -Ririmi ro tsana. -Xitayili na thoni leswi hoxekeke.

XIVUTISO XA 4

- 4.1 Eswikwengeni√√ na ndzhenga√√ (4)
- 4.2 A ku ri xigangu xa yena. √√ (2)
- 4.3 Gezani u nyikile Makhanana mali yo ringana khume ra macheleni leswaku a ya xava byalwa, √√ leyin'wana a ya xava huku, √√ kasi leyi saleke a xava xinefu. √√ (6)
- 4.4 Makhanana. √√ (2)
- 4.5 A va suka emutini wa Mavundza√√ laha a va rhambiwe kona. √√ (4)
- 4.6 Mathebula loko a ta va a humelerile, u bile Gezani hi xibakele, √√kutani a ku nakanaka√√. Vavasati va n'wi cheletela hi mati eku heteleleni, a pfuka. √√ (6)
- 4.7 Miehleketo yin'wana na yin'wana leyi nga ta yelana na leyi landzelaka yi ta amukeleka. (8)
- A yi amukeleki. √ Wansati a nga fanelanga ku endla timhaka ta vugangu. √
  - Matikhomelo ya Makhanana ma endla leswaku nuna wa yena a cheleriwa hi Mavundza√ leswaku a ta kota ku teka√ Makhanana a va nsati wa yena. √
- 4.8 - Mavundza a rhandza swa vugangu hikuva a rhandzana na Makhanana, Kasi Makhanana na yena a rhandza swa vugangu hikuva a rhandzana na Mavundza, a thlela a rhandzana na Gezani. √ (3)
- Mavundza a ri mudlayi, hikuva u chelerile Mathebula xiganama √, kasi Makhanana na yena a ri mudlayi, hikuva u kunguhatile na Mavundza leswaku ku ta dlayiwa Mathebula. √ [35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: VUTLHOKOVETSERI

XIVUTISO XA 5: Xitlhovotselo xa *Ra dzindza* hi Bruce Ngobeni

- 5.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi madzolonga ya le mindyangwini. ✓
Nuna na nsati a va xiximani. ✓
Nuna u dlaya nsati na vana hi xibalesa a tshika ku ahlula madzolonga hi ndlela yo rhula. ✓ (3)
- 5.2 U vula leswaku ku na xiphiko lexikulu ku fana na loko tilo ri dzindza. ✓✓ (2)
- 5.3 U vula leswaku va tshinya vatatana/varhangeri va miti/vavanuna emindyanwini leswaku va nga hlundzuki/ vukari byi ya ehansi. ✓✓ (2)
- 5.4 Vanhu va bomba hi ku endla swo biha leswi siringaka ngopfu. ✓✓ (2)
- 5.5 U vula leswaku vubihi byo tala emindyangwini a byi tiviwi hi vanhu va le handle/byi tumberile. ✓✓ (2)
- 5.6 Vanhu lava tshivelaka ndzilo. ✓
Laha ri vula vaxisati lava tekiweke. ✓ na ½ (2½)
- 5.7 Xikhohlola-rifu. ✓
Xigwitsi. ✓ (2)
- 5.8 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ku ya hi mongo wa xitlhokovetselo, Xik. Nuna na nsati va fanele ku hanyisana kahle emutini/
Swiphiko swa ndyangu swi fanele ku ahluriwa hi ku rhula. ✓✓ (2)
- [17½]**

XIVUTISO XA 6: Xitlhovotselo xa Swa ndzi kweva hi Bruce Ngobeni

- 6.1 Mutlhokovetseri u vilerisiwa hi ku tlakuka ka nxavo wa mafurha/petiroli. ✓
Hikwalaho ka sweswo vanhu se va paka timovha va famba hi milenge. ✓
Tihakelo ta mathekisi na mabazi ta tlakuka hikwalaho ka swona lero munhu u
sala a ri hava mali. ✓ (3)
- 6.2 U vula leswaku swa n'wi vilerisa swinene. ✓✓ (2)
- 6.3 Ku kecela i ku va swilo loko swi dyiwa swi twala onge swi na swirbyana. ✓
Laha xitlhokovetselweni ri vula ku nonoha ka vutomi. ✓✓ (3)
- 6.4 Leswaku mutlhokovetseri wa vilela/u twa ku vava swinene ku fana na nchumu
wa pulasitiki loko wu hisiwa hi ndzilo. ✓✓ (2)
- 6.5 I vanhu lava va nga na mali yo tala/va nga na rifuwo/lava fumeke. ✓✓ (2)
- 6.6 Ku ba famba hi milenge, u nga khandziyi swifambo. ✓ na ½ (1½)
- 6.7 I mali leyi vakeriwaka etlhello leswaku yi ta tirha ntsena loko ku tshuka ku
humelela mhangu yo fana na rifu kumbe loko ku laveka mali hi xihatla. ✓✓ (2)
- 6.8 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ku ya hi mongo wa xitlhokovetselo,
Xik. Munhu u fanele a a tshama tilulamiserile, a tiva leswaku nxavo wa
mafurha/petiro wu nga gonya nkarhi wun'wana na wun'wana. ✓✓
Munhu u fanele ku va na mali ya ndzindza-khombo. ✓✓
Ku gonya ka nxavo wa mafurha/petiroli swi endla leswaku
vanhu va heleriwa hi mali/mixavo ya tihakelo to khandziya swifambo yi gonya.
✓✓ (Nhlamulo yin'we ntsena). (2)

[17½]

XIVUTISO XA 7: Xitlhovotselo xa *N'wini wanga* hi Max Malungana

- 7.1 Mutlhokovetseri u vulavula na Xikwembu/Yehovha a tisola ku va a nga hanyangi vutomi lebyinene. ✓
U vulal eswaku kun'wana u nghanile endzingweni a nga tiyimiselangi. ✓
U lumbeta Sathana leswaku hi yena a nga n'wi yenga. ✓ (3)
- 7.2 Mutlhokovetseri u vulavaula na Yehovha loyi a nga n'wi voneki. ✓✓ (2)
- 7.3 U vula leswaku u tikuma a werile endzingweni a nga tiyimiselangi. ✓✓ (2)
- 7.4 Mhaka ya leswaku miringo leyi mutlhokovetseri a welaka eka yona yi fana na loko a rhiyiwa kutani a phasiwa. ✓✓ (2)
- 7.5 Ku humesa ekhombyeni. ✓✓ (2)
- 7.6 “Kambe a hi ku rhandza ka mina/A hi ku rhandza ka mina Tatana,
I Sathana xi nga ni mavondzo”. ✓
U lumbeta Sathana. ✓ na ½ (2½)
- 7.7 U vula leswaku a pfa a nghena endzingweni/eswiphiquweni a nga tiyimiselangi. ✓✓ (2)
- 7.8 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ku ya hi mongo wa xitlhokovetselo,
Xik. Loko munhu a dyohile u fanele ku kombela ku rivaleriwa/
Munhu u fanele ku xiyaxiya evuton'wini leswaku a nga weli endzingweni. ✓✓
(Nhlamulo yin'we ntsena) (2)
- [17½]**

XIVUTISO XA 8: Xitlhovotselo xa *Xireresa xo basa hi Max Marhanele*

- 8.1 Mutlhokovetseri u vulavula hi mhaka ya mahanyelo yo biha ya wansati wo saseka/wo tshwuka/wa ribungu. √
U vula leswaku ku saseka ka kona aku pfuni nchumu. √
U tsundzuxa leswaku munhu swa antswa a teka wansati wa ntima/wo ka a nga sasekangi kumbe a nga kuma ku rhula. √ (3)
- 8.2 U vula leswaku wansati wo saseka u na vutlhari byo phuntisa√ van'wana ku fana na kondlo loko ri luma munhu ri huhutela√ leswaku a nga swi twi leswaku u le ku vavisiweni. √ (3)
- 8.3 Leswaku wansati u tumbeta vubihi bya yena ku funa na mamba leyi lurhaka onge a yin a vuxungu. √√ (2)
- 8.4 Ku vuriwa huku. √
Eka xitlhokovetselo lexi ku vuriwa wansati. √ (2)
- 8.5 I ku va wanuna a teka wansati wa ntima/ wo ka a nga sasekangi. √√ (2)
- 8.6 Ku endla vunghana/vuxaka. √ na ½ (1½)
- 8.7 I vutlatla/ku endla swo ka swi nga sasekangi hi vomu. √√ (2)
- 8.8 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ku ya hi mongo wa xitlhokovetselo, Xik. U nga voni ku saseka ka munhu u ehleketa leswaku na mahanyelo ya yena ya sasekile.
Vanhu van'wana va swi kota ku tumbeta vubihi bya vona kutani va lava ku xiyisiwa swinene loko u lava ku va munghana wa vona. √√
(Nhlamulo yin'we ntsena) (2)
[17½]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

NTSENGO WA TIMARAKA: 70